

РАҚАМЛАШТИРИШГА АСОСЛАНГАН ТУРИЗМ САНОАТИНИНГ ИННОВАЦИОН МОДЕЛИ ВА ЯНГИЛАНИШ ЙЎЛИ (LONGITUDINAL CASE STUDY)

Севинчова Н.Н.

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби докторанти

Таянч сўзлар: рақамлаштириш, ақлли туризм, рақамли трансформатсия, миллий туризм, рақамли технологиялар.

Ключевые слова: цифровизация, умный туризм, цифровая трансформация, национальный туризм, цифровые технологии.

Key words: digitization, smart tourism, digital transformation, national tourism, digital technologies.

Кириш. Туризм минтақавий иқтисодиётни қўллаб-қувватлашнинг самарли воситаси эканлиги аллақачон исботланган (Қуи ва бошқ., 2021). Компьютер технологиялари, сунъий интеллект, рақамли иқтисодиёт ва янги энергия каби соҳаларни ўз ичига олган илмий ва технологик инқилобларнинг янги босқичининг жадал ривожланиши билан анъанавий бозор таъминоти ўзгаришда давом этмоқда, бу эса иқтисодий ривожланишнинг янги усулларини келтириб чиқаради, таркибий тузилмаларни ўзгартиради. Ҳар бир sanoatning модели (Бартсзак, 2021, Ансиллаи ва бошқ., 2023) ва туристик манзарали жойларнинг ишлаши ва бошқаруви-га, сайёҳлик саёҳати тажрибасига кўп томонлама ўзгартиришлар киритилинди. Илғор сайёҳлик технологияларига сармоя киритиш манзарали жойлар ва жамоат инфратузилмасини ўзгартиришни талаб қилади ва шу билан ресурсларнинг камайиши ва технологик инновациялар орқали ресурсларни максимал тақсимлаш тартибини бузади (Янг ва бошқ., 2023; Зҳенг ва Кҳанг, 2023) ва бундан ташқари туризм sanoati ресурсларни кўп талаб қиладиган ривожланиш режимига ўтиши ва туризм ресурсларининг энергия истеъмолини камайтириши, sanoat бозоридаги операцияларнинг нархини пасайтириши, туризм ва спорт, туризм ва интернет каби тегишли тармоқларнинг интеграциясини фаол равишда ривожлантиришини талаб

қилади, туризм ва таълимни бирлаштириш ва тарғиб қилиш, бой туризм инновацион саноатини шакллантириш ва юқори сифатли ривожланишга туртки беради (Тиан ва бошқ., 2023). Одамлар технологик инновацияларнинг қўллаб-қувватловчи ролидан тўлиқ фойдаланишлари, “Интернет+”, 5G ва янги инфратузилма каби технологияларни туризм сектори билан мувофиқлаштиришлари ва Ўзбекистоннинг туризмга ёрдам бериш учун туризм саноатида янги технологиялар, товарлар ва хизматларни ривожлантиришни фаол равишда рағбатлантиришлари керак. Саноат юқори сифатли ўсиш бўйича ўзининг стратегик мақсадига эришади. Анъанавий туризмдан ақлли туризмга жадал равишда ўтиш нафақат ўзбек корхоналари ҳал қилиши керак бўлган амалий муаммо, балки корпоратив стратегик ўзгаришларни ўрганишда ўрганилиши керак бўлган назарий муаммодир.

Сўнгги йилларда рақамли технологияларнинг янги авлоди ва бир қатор илғор технологиялар маданият ва туризм соҳаларига интеграциялашувини тезлаштириди ва уларни саноат ва таварларни қиймат занжирининг ўрта ва юқори учларига олиб чиқадиган янги динамик энергияга айлантирди (Пан ва бошқ., 2022; Чен ва бошқ., 2023). Ҳозирги кунда Ўзбекистонда тақдим этилаётган стратегияда юқори технологияларга асосланган инновацион ва рақамли туризмга аҳамият берилади. Янги асрда рақамли технологияларга асосланган, электрон бизнес ва электрон тижоратни назарда тутувчи рақамли туризмнинг шаклланиши тенденциявий тус олди. Ҳозирги вақтда Ўзбекистон ҳам ушбу умумжаҳон тенденциядан четда қолаётгани ёқ.

Кейинг йилларда рақамли туризм соҳасини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилинмоқда. Рақамли туризм энг аввало кенг полосали Интернет порталини яратишни, оптик толали алоқа линиялари ётқизишни тақозо қилади. Шуни инобатга олган ҳолда, ушбу вазифага жиддий эътибор қаратилди. Биргина 2020 йилда қарийб 800 мингта кенг полосали интернет-портал яратилди ва 12 минг километр оптик толали алоқа линиялари ётқизилди. Айни пайтда Яратилинаётган ўнлаб замонавий корхоналар, ИТ-парклар бамисоли тараққиёт дарвозаси бўлиб, улар миллий иқтисодимиз ривожига хизмат қилмоқда. Жумладан, келгуси 5 йилда Тошкент шаҳрини ривожлантириш бўйича таклифлар тайёрланди. Келаётган сайёҳларни авваламбор давлат пойтахти кутиб олишини инобатга олган ҳолда, “Тошкент -яшаш учун қулай яшил шаҳар”, “Бизнес учун улкан имкониятлар шаҳри”, “Минтақавий инвестициялар маркази”, “Рақамли пойтахт”, “Билим ва инновациялар шаҳри”, “Пойтахт-маданият ва маъри-

фат булоғи”, “Соғлом турмуш ва сифатли тиббиёт” дастурларини амалга ошириш бўйича ҳукумат кенг кўламли режаларни белгилаб олган.

Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш илмий-техникавий инқилоб ва саноат ўзгаришларининг янги босқичи учун янги имкониятлардан фойдаланишнинг стратегик танловидир ва рақамли ва реал иқтисодий интеграциясини юқори сифатли ривожланишининг муҳим жиҳати ҳисобланади. Бу корхоналар ақлли туризмга сифатли силжишлар қилишлари кераклигини кўрсатади. Бундай вазиятда туризмни ўзгартириш ва модернизация қилиш учун рақамлаштириш қандай қўлланилиши миллий стратегик эҳтиёжларни ва иқтисодиётнинг асосий кураш майдонини қондириш учун корхона бошқаруви тадқиқотлари муҳим масала бўлиб қолди.

Рақамли корхоналарнинг ижтимоий ҳаётга кириб бориши ортиб бораётганлиги сабабли, фойдаланувчи тажрибасини доимий равишда ошириб, такомиллаштирилган операциялар ёрдамида қандай қилиб харажатларни минималлаштириш ва самарадорликни ошириш мумкин? Рақамли технологиялар тинимсиз тараққий этар экан, туризм саноати доимий инновациялар ҳолатида қолмоқда. Ҳозирги вақтга одамлар юқори сифатли саёҳатга қизиқиши ортиб бормоқда ва ақлли туризм энг машҳур саёҳат турига айланди (Мора ва бошқ.,). Анъанавий диққатга сазовор жойларни томоша қилиш тажрибасидан ташқари, жамоатчилик илмий ва технологик саргузаштларнинг юқори даражаларига, маданий туризмга ва туризмнинг бошқа ривожланган шаклларига тобора кўпроқ мойил бўлмоқда. Туристлик маҳсулотлар нуқтаи назаридан, табақалаштирилган ва шахсийлаштирилган юқори сифатли товарлар ва хизматлар саёҳатчиларнинг истеъмол талаби учун янги ўсиш соҳалари сифатида пайдо бўлди. Бундан ташқари, Ўзбекистон аҳолисининг қариши ва бойлиги юқори шахслар сони ортиб бориши билан ақлли туризм, конъюгилочар ва соғломлаштириш туризмига эҳтиёж ҳам ортди. Шунинг учун мураккаб туристик модел кўпроқ амалдадир. Анъанавий туризмнинг интеллектуал туристик режимга эволюцияси рақамли иқтисодиёт асрида муқаррар тенденциядир. Бирок, COVID-19 сабабли, баъзи қишлоқ интеллектуал туризми заиф ахборот инфратузилмасига эга, ақлли хизмат кўрсатиш платформаларини секин ривожлантирди ва туризм ресурсларини тўлиқ интеграциялашмаган (Сигала, 2020). Қолаверса, қишлоқ туризми учун интеллектуал маркетинг даражаси етарлиемаслигича қолмоқда ва истеъмолчи маълумотларини қидириш канали операторнинг маркетинг каналига мос келмайди (Ризвановис ва бошқ., 2023). Шу билан бирга, туризмнинг қиймат занжирининг паст даражадаги қулфланиши ва қишлоқ туризми секторида инновацияларнинг етиш-

маслиги каби муҳим муаммолар мавжуд. Қишлоқ туризми саноати учун сунъий интеллект, катта маълумотлар, булутли ҳисоблаш ва бошқа технологияларни тўлиқ қўллаш рақамлаштириш ва интеллектга эга бўлган тўртинчи саноат инқилоби туфайли манзарали хизматлар ва опреациялар сифати ва самарадорлигини оширишда муҳим ютуқ бўлди. Рақамли технологияларни ривожлантириш ва Ўзбекистонда саноат ва иқтисодий сиёсатни яратиш учун назарий асосга аънавий саноатни ўзгартириш ва модернизация қилишни қўллаб-қувватловчи рақамли технологияларнинг ички механизмларини очиб бериш ёрдам беради.

Ҳозирги тадқиқот бу ушбу жумбоққа ечим таклиф қиладими? Адабий таҳлилга кўра, бир томондан, саноати ривожланган мамлакатлар юзлаб йиллар давомида йирик туризмдан ақлли туризмга, экстенсив туризмдан мослашувчан туризмга ўтишган, бу эса умуман босқичма-босқич ривожланиш хусусиятларини очиб беради. Бирок, Ўзбекистоннинг туризм саноати олдинга силжиш учун зудлик билан стратегик ўзгаришларни амалга ошириши керак. Бошқа томондан, тажриба туризмдан интеллектуаллаштиришга ўтиш технологиянинг тубдан ўзгаришини англатади. Интеллектуал туризмнинг иккита элементи уни бошқа техник парадигмалардан ажратиб туради. Биринчидан, интеллектуал туризм-бу интеллектуал технология ва бизнесга яқиндан ўхшаб кетадиган туризм модели бўлиб, технология ва бошқарувнинг чуқур интеграциялашуви натижасидир; иккинчидан, интеллектуал туризм ҳали ривожланиш босқичида, ривожланган мамлакатлар корхоналари билан бир қаторда кеч ривожланаётган мамлакатлар ҳам уни ўрганмоқда ва ҳали етук технологик парадигма шаклланмаган. Шу сабабли, Ўзбекистон корхоналари ақлли туризмга ўтиш ва юксалишда заиф бошқарув асосларининг қисқа кенгашини тўлдириш учун тезкорлик билан ҳаракат қилишлари керак, кенг кўламли менежментдан рақамли менежментга ўтиш қобилиятини амалга ошириш, ақлли туризм технологияси билан бошқарув қобилиятини мослаштириш ва амалга ошириш керак. Ушбу икки босқичли ўзгариш парадигмаси стратегик трансформациялар бўйича мавжуд адабиётларда ҳали аниқ кўриб чиқилмаган.

Стратегик ўзгаришлар бўйича тадқиқотларга кўра, ташкилий таълим орқали салоҳиятни ошириш ташкилотлар учун стратегик ўзгаришларни амалга оширишда қабул қилиш керак бўлган муҳим йўлдир. (Биркинша ва бошқа., 2016). Улар орасида рақамли технология тажрибага асосланган ташкилий таълим ёндашувини ўзгартирди бу нафақат эксплуатациявий ўрганиш самарадорлигини оширади (Лусч ва Намбисан, 2015), балки кашфиёт ўрганиш нархини ҳам пасайтиради (Ёо ва бошқа., 2012) ва кор-

хоналарда стратегик ўзгаришларни амалга оширишда муҳим аҳамиятга эга эканлигини билдиради. Бироқ, рақамли технология ташкилий таълимни рағбатлантирадиган ва ташкилотларга стратегик ўзгаришларни кескин ўсишига ёрдам берадиган механизмларни ўрганиш бўйича кам тадқиқот олиб борилди.

Ушбу тадқиқот рақамлаштириш қандай қилиб инноватсиялар ва туризм саноатини модернизация қилишнинг асосий тадқиқот муаммосига қаратилган мантиқни чуқур таҳлил қилади. Марказий корхонанинг интеллектуал туризм сакраши стратегик ўзгаришлар жараёни, “рақамлаштиришга асосланган ақлли туризм, сакраш стратегик ўзгаришлар жараёни, стратегик трансформация натижалари” ва рақамлаштириш технологиясини танлашдан тортиб, ўзгариш жараёнидан ягона стратегик трансформациягача бўлган ички механизмни очиб беради.

Технологик-иқтисодий парадигмадаги инқилоб. Интеллектуал туризм-бу хизмат самарадорлигини сезиларли даражада ошириш учун жиддий дизайн, ривожланиш жараёнлари, логистика ва хизматлар каби қиймат занжири тармоқларига қўлланилиши мумкин бўлган техно-иқтисодий парадигма (ТИП). Аввалги ТИП тадқиқотлари асосан хизмат кўрсатиш компаниясининг стратегиялари билан боғлиқ бўлмаган ишлаб чиқариш операцияларига қаратилган. Бошқа томондан, интеллектуал туризм кенг қамровли бизнес стратегияси орқали бизнес стратегиясини янгилашнинг асосий усули сифатида пайдо бўлди.

Материаллар ва усуллар. Longitudinal case study, бир вазиятли тадқиқот усулидан фойдаланишнинг асосий сабаблари қуйидагилардан иборат: биринчидан, корхоналарнинг кенг қўламли туризмдан интеллектуал туризмга ўтиш жараёни ва механизми индуктив ва кашфиёт характерига эга бўлиб, вазиятни ўрганиш мақсадга мувофиқдир, ушбу турдаги тушунтириш механизми ёки жараёнини очиб бериш учундир (Корнелиссен ва Вернер, 2024; Гибберт ва бошқ., 2008). Иккинчидан, битта амалий тадқиқот мураккаб ва динамик жараённинг батафсил тақдимотини қўллаб-қувватлайди.

Топилмалар ва муҳокамалар. Интеллектуал туризм бир қанча ўзгаришларга дуч келмасдан олдин, анъанавий сайёҳлик туризми ўз миқёсидаги бизнесни ривожлантириш стратегиясини амалга оширди, бу эса тезда саноат етакчисига айланишга қаратилинди. Бироқ, истеъмолни ошириш ва бозор талабининг тез ўзгариши билан анъанавий космик операторларга асосий устунлик сифатида таянадиган кенг қамровли бошқарув стратеги-

яси энди ҳаётгий эмас ва кўпроқ бизнеснинг муҳим муаммолари аниқланмаган деб қаралмоқда.

Назарий таъсирлар. Рақамли технология ва бошқарув қобилияти ўрта-сидаги номувофиқликни ҳисобга олган ҳолда, Ўзбекистон сайёҳлик фирмалари учун ақлли туризмда стратегик силжишга эришиш учун назарий модел таклиф этилади. Корхонанинг силжиш стратегияси кенг қўламли туризмдан ақлли туризмга ўтиш кўп босқичларга бўлинган, биринчиси рақамли ремедиация, иккинчиси, ақлли инновациялардир. Биринчиси кенг қамровли ривожланишдан рақамли бошқарув орқали рақамли бошқарувга ўтиш қобилиятини амалга оширади.

Хулоса. Ривожланган мамлакатларда анъанавий туризмнинг ақлли туризмга илғор ва ижодий ўтишидан фарқли ўлароқ, Ўзбекистон туризми тез стратегик ўзгаришларни ва янги саноат моделларини ишлаб чиқишни намойиш этди. Бироқ, технологияни ривожлантириш контекстида ташкилий таълим ва стратегик ўзгаришлар бўйича олдинги тадқиқотлар Ўзбекистон сайёҳлик фирмалари стратегик ўзгаришларга қандай эришишлари мумкинлиги ҳақида етарли назарий сабабларни тақдим эта олмади.

Адабиётлар:

1. D.N. Angwin et al. (New integration strategies for post-acquisition management. Long Range Plan-2015)
2. Scand. J. Manag (Organizational learning and strategy-1995)
3. Mirziyoyev Sh. (Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'dirilgan ikkinchi nashr-2022)